

Překlad a úvodní studie
Lenka Karfíková

AURELIUS AUGUSTINUS

O pravém náboženství

O pravém náboženství

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Lenka Karfíková, Augustinus Aurelius
O pravém náboženství – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2026

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

Aurelius Augustinus
O pravém náboženství

AURELIUS AUGUSTINUS

O pravém náboženství

Přeložila, úvodní studii napsala
a poznámkami opatřila Lenka Karfíková

Vyšehrad

Tato publikace je výsledkem vědecké činnosti uvedené autorky a překladatelky
na Evangelické teologické fakultě Univerzity Karlovy
v rámci programu Cooperatio THEO
a vychází s jeho finanční podporou.

Odborně recenzoval doc. PhDr. Jiří Šubrt, PhD.

Translation, Study & Commentary © Prof. Lenka Karfíková, Dr. theol., 2026

ISBN tištěné verze 978-80-267-3342-3

ISBN e-knihy 978-80-267-3343-0 (1. zveřejnění, 2026) (ePDF)

ISBN e-knihy 978-80-267-3349-2 (1. zveřejnění, 2026) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-267-3350-8 (1. zveřejnění, 2026) (mobi)

Obsah

Pravé náboženství jako obrácení k jednotě ve světle pravdy (Úvod) / 11

Pravé náboženství / 17

Trojice Stvořitelka / 26

Plán spásy v čase / 29

Etické implikace pravého náboženství / 34

Polemika proti manichejcům / 38

Výstavba spisu / 48

O pravém náboženství

Aurelius Augustinus / 49

1. Nesoulad mezi filosofií a náboženstvím v antických školách / 51
2. Sokratova kritika modloslužby / 51
3. Křesťanství přesvědčilo lidi o tom, o čem je Platon přesvědčit nedokázal / 52
4. Platonikové by měli následovat Platona, který by se jistě stal křesťanem / 57
5. Na rozdíl od filosofů křesťané uchovávají soulad mezi naukou a náboženskými obřady / 58
6. Božská prozřetelnost užívá všech druhů lidí k růstu církve / 60
7. Víra se zakládá na biblických událostech a proroctvích, obrací se k božské Trojici / 62
8. Víra je předpokladem nahlédnutí, jemuž slouží i hereze / 64
9. Augustinův spis chce čelit především manichejské nauce / 65
10. Proč vznikají omyly ve věci náboženství a jak jim čelit / 67
11. Veškerý život pochází od Boha, zlo naopak tíhne k nicotě / 69
12. Porušení a záchrana duše i těla / 71

13. Anděl, který padl pro svou sebelásku / 73
14. Hřích je dobrovolný / 74
15. Trest za hřích je příležitostí k nápravě / 76
16. Co přinesl příchod Božího Syna / 77
17. Starý i Nový zákon pocházejí od téhož Boha,
ačkoli mají různý obsah / 79
18. Bůh je dárce bytí, formy a uchování ve vlastním rodě / 81
19. Zkazit se může jen to, co je dobré,
nikoli však svrchovaně dobré / 83
20. Zlem není tělesná věc, ale nenáležitá touha po ní / 83
21. Duše způsobila marnost tělesných věcí / 86
22. Pomíjivost věcí neruší krásu celku / 87
23. Zlo není substance, ani neruší krásu veškerenstva / 88
24. Léčba duše na základě autority a rozumu / 89
25. Jaké autoritě lze důvěřovat, než člověk začne
hledat pravdu svým rozumem / 90
26. Šest věků starého a nového člověka / 92
27. Starý a nový člověk v dějinách celého lidstva / 94
28. Osvícení lidé v dobách starého člověka / 96
29. Jak rozum postupuje od viditelných věcí k neviditelným / 97
30. Zákon harmonie v tělesné oblasti / 98
31. Věčný zákon, podle něhož rozum vše posuzuje / 101
32. Stopa jednoty, nahlížené myslí, přítomná v tělesných věcech / 103
33. Lze říci, že tělesné věci jednotu jen předstírají?
Neklamou tělesné smysly, nýbrž duch, který je posuzuje / 105
34. Světlo pravdy, v němž vidíme jednotu / 106
35. Volno k myšlení / 108
36. Pravda jako dokonalá podobnost jednotě / 109
37. Úcta ke stvoření namísto ke Stvořiteli / 110
38. Modloslužba vlastním touhám / 112
39. Pravda přebývá ve vnitřním člověku / 114
40. Krása tělesných věcí je patrná v jejich celku / 115
41. Také trest za hřích přispívá ke kráse veškerenstva / 118
42. Číselná struktura tělesné slasti i vitálního pohybu / 120
43. Míra prostorových a časových rozpětí vyvýšená
nad místo i čas / 121

44. Duši stvořené od Boha a ve vztahu
k němu má všechno ostatní sloužit / 123
45. Sama tělesná slast i pýcha nás upomínají,
že je třeba je opustit / 125
46. Milovat druhého jako sám sebe / 127
47. Co znamená být nepřemožený / 129
48. Dokonalá spravedlnost / 133
49. Také zvědavost poukazuje k poznání pravdy / 133
50. Božská prozřetelnost sestupuje na naši úroveň / 136
51. Studium Písma jako lék duše zesláblé zvědavostí / 138
52. Zvědavost, pýcha i tělesná slast
mohou být upomínkou ctnosti / 139
53. Láska k prostředkům a láska k cílům / 140
54. Dobré a špatné užití přirozených darů / 141
55. K čemu se obrací úcta pravého náboženství
a co uctívat odmítá / 143

Bibliografie / 149

Prameny / 149

Literatura / 154

Zkratky periodik a edičních řad / 162

Ediční poznámka / 163

Jmenný rejstřík / 164

Věcný rejstřík / 167

Rejstřík citací a odkazů / 174

Pravé náboženství jako obrácení k jednotě ve světle pravdy (Úvod)

„V něm (pravém světle) vidíš ono Jedno, díky němuž soudíš, že cokoli jiného vidíš, je jedno, a přece nic, co vidíš jako proměnlivé, není totéž co ono.“¹

Pojednání *O pravém náboženství*, jedno z raných Augustinových děl, bývá pokládáno za jeho první soustavnější výklad o křesťanství, zároveň však za jakýsi pokus reagovat na antické představy o filosofii a náboženství, k jejichž podrobnější kritice se hipponský biskup dostane o čtvrt století později v obsáhlém výkladu *O Boží obci*.² Mnohé motivy skutečně tato díla spojují: vedle snahy o vyrovnání s antickou kulturou je to nepochybně důraz na dějinnou ekonomii Božího plánu spásy, který se v raném pojednání teprve rýsuje, nicméně již zde je to prvek pro křesťanství charakteristický.³

Latinský pojem *religio* („náboženství“), který nemá jasný předobraz v řečtině, promýšleli z Augustinovi známých antických autorů zejména Lucretius a Cicero, ovšem velmi různým způsobem.⁴ Zatímco Lucretius vidí v náboženství především prvek

¹ *De vera rel.* 34,64 (CCL 32, 229,44–46): *Per hanc [scil. lucem ueram] illud unum uides, quo iudicas unum esse, quidquid aliud uides, nec tamen hoc esse, quod illud est, quidquid mutabile uides.*

² Srv. G. Madec, *Le De civitate Dei comme De vera religione*, in: týž, *Petites études augustinienes*, Paris 1994, 189–213.

³ Srv. J. Pegon, BA 8, 485n.; J. Speigl, *Der Religionsbegriff Augustins*, in: R. Bäumer et alii (vyd.), *Synodus. Beiträge zur Konzilien- und allgemeinen Kirchengeschichte* (FS W. Brandmüller), Paderborn 1997, 29–60, zde 44–50.

⁴ Srv. J. Pegon, BA 8, 483; W. C. Smith, *The Meaning and End of Religion: A New Approach to the Religious Traditions of Mankind*, New York 1962, 21–23. K významu tohoto pojmu u Římanů srv. E. Feil, *Religio: Die Geschichte eines neuzeitlichen Grundbegriffs vom Frühchristentum bis zur Reformation*, Göttingen 1986, 39–49.

zotročující, od něhož je třeba se epikurejskou filosofií osvobodit,⁵ pro Cicera je naopak užitečné o náboženství přemýšlet a začlenit je do kosmické zbožnosti, jak ji tradovali platonikové a stoikové.⁶ Ve starokřesťanském úzu je výraz *religio* typický zejména v době plurality a rivality náboženských představ, od pátého století po Kristu s predominancí křesťanství v tomto významu mizí.⁷

Sousloví „pravé náboženství“ (*vera religio*) znali již Augustinovi apologetičtí předchůdci Tertullian, Minucius Felix či Lactantius,⁸ Augustin je však patrně jediný starokřesťanský autor, který užil výrazu *religio* v názvu svého spisu o křesťanství a promyslel jej systematicky.⁹ Jeho pokus se některým interpretům jeví nejasný až zmatený,¹⁰ jiní v něm vidí předstupeň k modernímu pojetí náboženství ve smyslu plurality náboženských tradic.¹¹ Augustin nenechává nikoho na pochybách, že *vera religio* je v jeho očích křesťanství, zároveň však upozorňuje, že „pravé náboženství“, které člověka „znovu spojuje“ s Bohem,¹² existovalo vždy, v jeho vlastní době je však na místě za ně pokládat křesťanství.¹³

⁵ Srv. Lucretius, *De rer. nat.* I,62n.; I,101. Samotný výraz *religio* („náboženství“) spojuje Lucretius s *religare* („připoutat“, „spojit“) ve významu zotročujícího pouta (*De rer. nat.* I,932 = IV,7: *religionum animum nodis exsolvere pergo*). Sám sice uvádí svou báseň chvalozpěvem na Venuši jako zosobněnou slast (srv. *De rer. nat.* I,1–49), avšak také láska jindy s Venuší spojovaná je v jeho očích nakonec spíše zotročující nemocí (*De rer. nat.* IV,1037–1148).

⁶ Cicero (*De nat. deor.* II,28,72; Plasberg – Ax 78,5–10) odvozuje výraz *religare* od *legere* a dává mu význam „vracet se v myšlenkách k něčemu“ (*diligenter retractare*). Srv. k tomu níže, str. 147, pozn. 385.

⁷ Srv. W. C. Smith, *The Meaning*, 24–32.

⁸ Tertullian, *Apol.* 24,2; 35,1; Minucius Felix, *Oct.* 1; 38; Lactantius, *Inst.* I, praef.; I,1; I,23; IV,28,1 aj. Srv. k tomu E. Feil, *Religio*, 50–75; J. Lössl, *Augustine on the True Religion: Reflections of Manichaeism* in „De vera religione“, in: J. van Oort (vyd.), *Augustine and Manichaean Christianity: Selected Papers from the First South African Conference on Augustine of Hippo, University of Pretoria, 24–26 April 2012*, Leiden – Boston 2013, 137–153, zde 150.

⁹ Srv. W. C. Smith, *The Meaning*, 28–31; E. Feil, *Religio*, 68n.; J. Speigl, *Der Religionsbegriff Augustins*, 44.

¹⁰ Srv. H. Dörries, *Das Verhältnis des Neuplatonischen und Christlichen in Augustins „De vera religione“*, in: *ZNW* 23, 1924, 64–102, zde 99n.

¹¹ W. C. Smith, *The Meaning*, 28n.; J. Lössl, *Augustine on the True Religion*, 152.

¹² Augustin spolu s dalšími autory předpokládá etymologickou souvislost výrazu *religio* („náboženství“) s *religare* („svázat“, „spojit“). Srv. *De vera rel.*

Hledání „pravého náboženství“ jistě navazuje na Augustinovu osobní zkušenost, vyličenou plasticky v jeho *Vyznáních*. Vychován v africkém křesťanství své zbožné matky, snažil se Augustin jako mladý rétor najít odpověď na své otázky po původu zla a uspořádání světa napřed v manicheismu, k němuž se jako „posluchač“ (tj. nikoli jako „vyvolený“ vázaný asketickými povinnostmi) hlásil po devět let.¹⁴ Odpovědi na své otázky zde sice nenašel, zato však našel síť kontaktů, která mu posléze pomohla etablovat se jako učitel rétoriky v Itálii, když se v Africe po Gratianových dekretch stal manicheismus riskantní.¹⁵ Zároveň sám k tomuto dualistickému

55,111 a pozn. 385 na str. 147. Srv. také *De vera rel.* 55,113. Podobně soudí Augustin již ve svém starším díle *O velikosti duše* 36,80 (CSEL 89, 230,2–4): „Neboť pravým náboženstvím se duše spojuje a díky smíření znovu svazuje se jediným Bohem, jemuž byla jakoby vyrvána hříchem.“ (*Est enim religio vera, qua se uni deo anima, unde se peccato velut abruperat, reconciliatione religat.*) Jinak ovšem v pojednání *O Boží obci* X,3 (CCL 47, 275,27–29), kde je výraz *religio* spojen s *religere* („znovu zvolit“). Obojí etymologii Augustin připomíná v *Retr.* I,13,9. Poněkud přitom posunuje význam Ciceronovy poznámky (*De nat. deor.* II, 28,72), která odvozuje *religere* (stejně jako *eligere*) od *legere* a dává mu význam „vracet se v myšlenkách k něčemu“ (*diligenter retractare*). Tuto Ciceronovu etymologii cituje také Lactantius (*Inst.* IV,28,3–6: CSEL 19, 389,3–17), který ji odmítá, protože nerozlišuje mezi náboženstvím a pověrrou. Srv. E. Feil, *Religio* 41; 72n.; J. Scheid, s. v. *Religion, Roman, terms relating to*, in: S. Hornblower – A. Spawforth (vyd.), *The Oxford Classical Dictionary*, Oxford 2003, 1307. K užití pojmu *religio* v Augustinových dílech z let 386–396 srv. J. Speigl, *Der Religionsbegriff Augustins*; k jeho významu J. Pegon, BA 8, 483n.

¹³ Srv. *De vera rel.* 10,19; *Retr.* I,13,3.

¹⁴ Srv. *De mor.* II,19,68; *Conf.* III,11,20; V,6,10. K Augustinovu manicheismu a manichejské nauce srv. P. Alfarić, *L'évolution intellectuelle de saint Augustin I. Du manichéisme au néoplatonisme*, Paris 1918, 65–225; F. Decret, *Aspects du manichéisme dans l'Afrique romaine. Les controverses de Fortunatus, Faustus et Felix avec saint Augustin*, Paris 1970, 27–38; 183–322. Základní údaje o manichejské teologii a organizační struktuře přináší dále kupř. H.-Ch. Puech, *Le manichéisme*, in: týž (vyd.), *Histoire des religions*, II, Paris 1972, 523–645; M. Tardieu, *Le manichéisme*, Paris 1981; S. N. C. Lieu, *Manichaeism in the Later Roman Empire and Medieval China: A Historical Survey*, Manchester, New Hampshire 1985, 1–153.

¹⁵ Srv. *Conf.* V,8,14; 10,18–19 a komentář J. Šubrtka k těmto místům (Aurelius Augustinus, *Vyznání*, I–IX, Praha 2019, 232n., pozn. 43; 238, pozn. 53; J. D. BeDuhn, *Augustine's Manichaean Dilemma I. Conversion and Apostasy, 373–388 C.E.*, Philadelphia 2010, 131–145.

náboženství přivedl i další přátele, včetně svého mecenáše Romaniana, jemuž je spis *O pravém náboženství* adresován.¹⁶

Hledání pravého náboženství přitom jak v Augustinově osobním příběhu, tak v jeho uvažování těsně souvisí s hledáním filosofickým. K etapám jeho cesty patří také četba Ciceronova *Hortensia*, dále představa o Bohu jako tělesném, snad částečně inspirovaná stoicismem,¹⁷ skeptická perioda pochybování o možnosti nalézt pravdu,¹⁸ a konečně četba „platonských knih“,¹⁹ která Augustinovi – spolu s platonizujícími kázáními milánského biskupa Ambrože²⁰ – umožnila najít intelektuální podobu křesťanství, k němuž se mohl obrátit a jemuž se rozhodl zasvětit svůj život. „Filosofie“ jako životní cesta přemýšlení, jak ji Augustin chápe (a jak ji chápali mnozí raně křesťanští autoři před ním),²¹ je vlastně

¹⁶ *De vera rel.* 7,12. K Romanianovi srv. *C. Acad.* I,1,3; II,2,3; *Conf.* VI,14,24 a komentář J. Šubrt k tomuto poslednímu místu (*Vyznání*, 294–296, pozn. 53). Na příbuzenský vztah mezi Augustinem a Romanianem ukazuje, že syn tohoto muže naznačuje vůči Augustinovi pokrevní pouto, srv. *Carmen Licentii* v Augustinově *Ep.* 26,3 (CSEL 34/1, 94): ... *quod sanguine tangimur uno*. K Romanianově mecenášství srv. F. della Corte, *Il mecenatismo di Romaniano*, in: *Maia* 38, 1986, 3–12; k jeho postavě srv. dále J. Pegon, BA 8, 11n.; M. A. McNamara, *Friendship in Saint Augustine*, Fribourg 1958, 78–83; A. Mandouze, *Prosopographie de l'Afrique Chrétienne (303–533)* I, Paris 1982, 994–997.

¹⁷ Srv. *Conf.* V,3,3; VII,5,7; VII,14,20. Viz k tomu Ch. Baguette, *Une période stoïcienne dans l'évolution de la pensée de saint Augustin*, in: *REAug* 16, 1970, 47–77. K rozšíření této představy srv. také C. W. Griffin – D. L. Paulsen, *Augustine and the Corporeality of God*, in: *HThR* 95, 2002, 97–118.

¹⁸ Srv. *De b. vita* 1,4; *Conf.* V,14,25. Viz P. Alfarić, *L'évolution intellectuelle*, 259–278; 321–358. Určitou obhajobu akademické skepse snad obsahoval i Cicero-nův *Hortensius* (srv. R. Holte, *Béatitude et sagesse. Saint Augustin et le problème de la fin de l'homme dans la philosophie ancienne*, Paris – Worcester 1962, 44). Představu Augustinova přímého příklonu k akademické skepsi nicméně někteří badatelé odmítají (srv. J. J. Mourant, *Augustine and the Academics*, in: *RechAug* 4, 1966, 67–96). Viz také J. Doignon, *État des questions relatives aux premiers Dialogues de saint Augustin*, in: C. Mayer – K. H. Chelius (vyd.), *International Symposium über den Stand der Augustinus-Forschung*, Würzburg 1989, 59–61.

¹⁹ *Conf.* VIII,2,3; *De b. vita* 1,4.

²⁰ Srv. *Conf.* V,14,24; P. Courcelle, *Recherches sur les Confessions de saint Augustin*, Paris 1968, 93–138; 311–382.

²¹ Srv. G. Bardy, „Philosophie“ et „philosophe“ dans le vocabulaire chrétien des premières siècles, in: *RAM* 25, 1949, 97–108.

forma náboženství. „Věříme a učíme..., že není něco jiného filosofie čili úsilí o moudrost a něco jiného náboženství,“ uvádí Augustin v našem spise,²² patrně k překvapení, ne-li pohoršení dnešních znalců filosofie i náboženství.

Své pojednání k tématu „pravého náboženství“ napsal Augustin podle vlastního svědectví po svém návratu z Itálie do Afriky, patrně jako poslední dílo před svým vysvěcením na kněze.²³ Spadá tedy do krátkého období (389–391), které prožil se svými přáteli na rodinném statku v Thagaste²⁴ a z něhož pochází také jeho první, protimanichejský výklad knihy *Genesis* (*De Genesi contra Manichaeos*)²⁵ a filosofický rozhovor *O učiteli*, věnovaný tématu řeči.²⁶ Do téže doby Augustin datuje také dokončení šesti knih *O musickém umění*, které započal již jako čekatel křtu v Itálii v rámci svého plánu příruček k jednotlivým svobodným uměním.²⁷ S odstupem pětatřiceti let Augustin jako biskup v Hippo Regius k pojednání *O pravém náboženství* ve svých *Retraktacích* (426–427) říká:

„Tehdy (tj. po návratu do Afriky) jsem napsal knihu *O pravém náboženství*, v níž jsem z mnoha hledisek a velmi obsírně pojednal o tom, že pravé náboženství má uctívat jediného pravého Boha, tj. Trojici Otce, Syna a Ducha svatého. Také (jsem zde ukázal), že z jeho velikého milosrdenství bylo lidem v časovém plánu spásy (*per temporalem dispensationem*) dopřáno křesťanské náboženství, které je pravým náboženstvím. Konečně (jsem popsal), jak a jakým životem se má člověk na toto uctívání Boha

²² *De vera rel.* 5,8 (CCL 32, 193,12–14): *Sic enim creditur et docetur ... non aliam esse philosophiam, id est sapientiae studium, et aliam religionem.*

²³ O svém návratu do Afriky se Augustin zmiňuje v *Retr.* I,10,1 a k dílu *De utilitate credendi*, které po *De vera rel.* bezprostředně následuje, uvádí (*Retr.* I,14,1: CCL 57, 41,1): „Již jako kněz v Hippo Regius jsem pak napsal...“ (*Iam uero apud Hipponem Regium presbyter scripsi...*)

²⁴ Srv. Possidius, *Vita Aug.* 3,1–2.

²⁵ *Retr.* I,10,1.

²⁶ *Retr.* I,12.

²⁷ *Retr.* I,6; I,11,1.

připravit. Na prvním místě se však tato kniha obrací proti manichejským dvěma přirozenostem.“²⁸

Z této poznámky můžeme soudit, že pojednání *O pravém náboženství* je věnováno zejména čtyřem tématům: božské Trojici, dějinné ekonomii spásy, etickým implikacím tohoto náboženství a protimanichejské polemice.²⁹ Nezmíněn přitom zůstává další okruh, který tvoří jakýsi rámec celého pojednání a který vyvolal diskuse o jeho možných novoplatonských zdrojích,³⁰ totiž polemika proti pohanské filosofii, zahrnutá patrně ve zmínce o „pravém“ náboženství. Již Augustinův přítel, životopisec a pořadatel jeho díla Possidius pokládal toto téma dokonce za nejdůležitější, a proto náš spis zařadil mezi Augustinovy prítipohanské polemiky.³¹ Vzhledem k tomu, že toto téma přichází v textu na pořad jako první, zastavme se napřed u něj, než se vrátíme k ostatním čtyřem.

²⁸ Retr. I,13,1 (CCL 57, 36,1–9): *Tunc etiam de uera religione librum scripsi, in quo multipliciter et copiosissime disputatur unum uerum deum, id est trinitatem patrem et filium et spiritum sanctum, religione uera colendum, et quanta misericordia eius per temporalem dispensationem concessa sit hominibus christiana religio, quae uera religio est, et ad eundem cultum dei quemadmodum sit homo quadam sua uita coaptandus. Maxime tamen contra duas naturas Manichaeorum liber hic loquitur.*

²⁹ Srv. N. Cipriani, *Introduzione*, in: Agostino, *De Vera Religione*, Brescia 2022, 5–50, zde 9.

³⁰ K obecně novoplatonskému zaměření Augustinova spisu srv. H. Dörries, *Das Verhältnis*. K předpokládaným ohlasům Porfyria srv. W. Theiler, *Porphyrios und Augustin*, Halle 1933; přetisk in: týž, *Forschungen zum Neuplatonismus*, Berlin 1966, 160–251; B. R. Voss, *Spuren von Porphyrios „De regressu animae“ bei Augustin*, „*De vera religione*“, in: *Museum Helveticum* 20, 1963, 237–239. N. Cipriani upozorňuje na Augustinovo neplotinovské ztotožnění prvního principu, tj. jednoty, s bytím (srv. *Ex* 3,14), které snad podporuje myšlenku porfyriovské inspirace (srv. Cipriani, *Introduzione*, 42). Srv. níže, str. 75, pozn. 105.

³¹ Srv. Possidius, *Indiculum*, vyd. A. Wilmart, *Librorum omnium et tractatum vel epistolarum sancti Augustini episcopi indiculum*, in: *Miscellanea Agostiniana: Testi e studi pubblicati a cura dell'Ordine Eremitano di S. Agostino nel XV centenario dalla morte del santo dottore*, II, Roma 1931, 161–208, zde 161. K Augustinově polemice proti pohanům v jiných jeho dílech srv. J. Pegon, BA 8, 466–468.

Pravé náboženství

Své úvahy „o pravém náboženství“ jako cestě ke zdařilému životu Augustin otvírá kritikou antických filosofů, kteří měli „protiřečící si školy, ale společné chrámy“, ³² tj. žili v jakési schizofrenii mezi filosofickými názory a náboženskou úctou. Augustin sice deklaruje, že se nechce zabývat otázkou, která z filosofických škol se více přiblížila pravdě, ³³ přesto nenechává čtenáře na pochybách, že jeho sympatie patří zejména Sokratovi a Platonovi. ³⁴ Ostatní školy zmiňuje jen velmi zběžně a s malou úctou. ³⁵

Týž obraz poskytuje později i genealogie antické filosofie v osmé knize *O Boží obci*. ³⁶ Podobně již ve svém prvním dochovaném díle, *Proti akademikům*, se Augustin netajil tím, že právě u platoniků doufá nalézt cestou rozumového zkoumání pravdu odpovídající křesťanské víře. ³⁷ V pojednání *O pravém náboženství* dokonce neváhá křesťanství prohlásit za úspěšnější podobu platonické ontologie rozlišující trvalá a neproměnná jsoucna od jejich pomíjivých obrazů. Pravým štěstím duše je přitom, jak se podle

³² *De vera rel.* 1,1.

³³ *De vera rel.* 1,1.

³⁴ *De vera rel.* 2,2–4,7.

³⁵ Srv. *De vera rel.* 49,96 patrně s narážkou na epikurejce a stoiky: „Někteří se ve svých toulavých myšlenkách probírají nekonečnými světy, jiní se domnívají, že Bůh nemůže být nic jiného než ohnivé těleso.“ Srv. k tomu níže, str. 134, pozn. 322. Referát o epikurejcích a stoicích přináší Augustin také v *De civ.* VIII,5; VIII,7.

³⁶ Srv. *De civ.* VIII,1–12. Viz k tomu L. Karfíková, *Platonismus bez démonů. Augustinova polemika proti Apuleiovi v „De civitate Dei“ VIII–IX*, in: táž, *Čas a řeč. Studie o Augustinovi, Řehořovi z Nyssy a Bernardovi Silvestris*, Praha 2007, 68–87, zde 68–72. Jak zde Augustin uvádí, s křesťanstvím platonismus sdílí zejména představu o netělesném Bohu, který v pravém smyslu „je“, o stvoření světa i netělesné nesmrtelné duše. U Platonových následovníků našel dokonce myšlenku Božího Slova v jeho vztahu k Otci (*Conf.* VII,9,13–14; VIII,2,3) čili „Otcovu mysl“ spojenou s Otcem jakýmsi středním členem (*De civ.* X,28–29). K Augustinovým referátům o Platonovi srv. také F. Novotný, *O Platónovi*, IV, Praha 1970, 276–301.

³⁷ Srv. *C. Acad.* III,20,43. Viz také *C. Acad.* III,17,37.

Augustinova přesvědčení Platon shoduje s křesťanstvím,³⁸ vymanit se ze zajetí pouhých obrazů a obrátit se k jejich věčnému základu:

„Pravdu nelze spatřit tělesnými očima, nýbrž jen čistou myslí, a duše, která se k ní přimkne, bude blažená a dokonalá. Nejvíce jí v tom brání život vydaný vášním a klamně obrazy smyslových věcí, které nám tento smyslový svět vtiskuje prostřednictvím těla a které dávají vznik nejrůznějším názorům a omylům. Proto je duši třeba uzdravit, aby mohla spatřit neproměnnou formu věcí, která trvá stále tímž způsobem, a krásu, která si je ze všech stran podobná, která není rozprostřená v místě ani proměnlivá v čase, nýbrž zůstává ze všech stran jedna a táž.“³⁹

V této terapii duše je podle Augustinova přesvědčení křesťanství úspěšnější než platonismus, protože zde nepoučuje lidský učitel omezený okruh svých intelektuálně založených žáků, ale sama božská moudrost vysílá člověka vpravdě božského, který zve aspoň k víře také ty, kdo intelektuálního náhledu zatím nejsou schopni.⁴⁰ Křesťanská terapie se tedy dělí do dvou kroků: důvěry

³⁸ *De vera rel.* 3,3. Pierre Hadot si proto ve vztahu k pojednání *O pravém náboženství* vypůjčuje Nietzscheův bonmot o křesťanství jako „platonismu pro lid“; srv. P. Hadot, *Qu'est-ce que la philosophie antique?*, Paris 1995, 377; F. Nietzsche, *Jenseits von Gut und Böse*, Leipzig 1886, s. v („Platonismus für's Volk“). Rovněž v *De doctr. christ.* II,28,43 Augustin uvádí, že pro velkou shodu obou pozic následovníci Platona pokládali Ježíše za čtenáře Platonových spisů.

³⁹ *De vera rel.* 3,3 (CCL 32, 188,7–189,17): ... *non corporeis oculis, sed pura mente ueritatem uideri, cui quaecumque anima inhaesisset, eam beatam fieri atque perfectam, ad quam percipiendam nihil magis impedire quam uitam libidinis deditam et falsas imagines rerum sensibilibus, quae nobis ab hoc sensibili mundo per corpus impressae uarias opiniones erroresque generarent; quamobrem sanandum esse animum ad intuendam incommutabilem rerum formam et eodem modo semper se habentem atque undique sui similem pulchritudinem nec distentam locis nec tempore uariatam, sed unum atque idem omni ex parte seruantem*. K transcendentní krásě srv. podobně Platon, *Symp.* 211a1–b5; Plotin, *Enn.* I,6(1),7,21–30. K rozpětí duše mezi smyslovým vnímáním, diskursivním uvažováním a intelektem srv. *Enn.* V,3(49),3.

⁴⁰ *De vera rel.* 3,3–4,7. K Augustinově pochopení křesťanství jako završení platonismu srv. G. Madec, „Si Plato uiveret...“ (*Augustin, „De vera religione“*, 3,3),

k autoritě a rozumového náhledu, k němuž chce autorita přivést.⁴¹ Důležitý rozdíl mezi křesťanstvím a platonismem, který Augustin později nalezne ve víře v inkarnaci Božího Slova,⁴² v našem spise přechází poznámkou, že platonikové by se „změnou několika slůvek a tvrzení stali křesťany“.⁴³

Poskvrnou platonismu bude v jeho očích zejména intelektuální pýcha, s níž tito filosofové příchod Boží moudrosti v poníženosti těla odmítli,⁴⁴ zatím se však omezuje na výše zmíněnou nedůslednost, v níž nejsou schopni svůj filosofický náhled uplatnit v náboženství:

„Podíleli se totiž na týchž posvátných obřadech jako ostatní lidé, ale ve svých školách vyjadřovali podle svědectví týchž lidí o povaze svých bohů a také o svrchovaném dobru velmi různé, ba protichůdné názory.“⁴⁵

in: J. Bonnamour (vyd.), *Néoplatonisme. Mélanges offerts à Jean Trouillard*, Fontenay aux Roses 1981, 233–247.

⁴¹ *De vera rel.* 24,45. Ke vztahu autority a rozumu srv. J. Clémence, BA 8, 494–496; F. E. van Fleteren, *Authority and Reason: Faith and Understanding in the Works of St. Augustine*, in: *AugSt* 6, 1973, 33–71 (zde k *De vera religione* 61–63); N. Cipriani, *De vera religione*, 119, pozn. 2–3; L. Karfíková, *Pravda a svoboda. Význam a riziko svobodné vůle (Augustin, „De libero arbitrio“ II)*, in: táž, *Umění, svoboda, láska podle Augustína: Sedm studií*, Praha 2023, 26–48, zde 28–30.

⁴² *Conf.* VII,9,13–14.

⁴³ *De vera rel.* 4,7 (CCL 32, 192,22n.): ... *paucis mutatis uerbis atque sententiis Christiani fierent*. Poněkud explicitnější je Augustin v dopise Dioscorovi, datovaném obvykle do let 410/411 (*Ep.* 118,3,21: CSEL 34/2, 685,3–8): „Z toho rozumíme, že také filosofové platonské školy mají změnit jen několik bodů, které křesťanské učení odmítá, sklonit zbožné šíje před Kristem, nepřemožitelným králem, a pochopit, že Boží Slovo na sebe vzalo člověka a přikázalo, co se oni neodvážili ani vyslovit, a došlo víry.“ (*Ex quo intellegitur ipsos quoque Platonicae gentis philosophos paucis mutatis, quae Christiana inprobat disciplina, inuictissimo uni regi Christo pias ceruices oportere submittere et intellegere uerbum dei homine indutum, qui iussit et creditum est, quod illi uel proferre metuebant.*) Augustinův receptivní, ale i kritický vztah k platonismu připomíná kupř. G. Madec, *Diagramme Augustinien*, in: *Augustinianum* 25, 1985, 79–94, zde 92–94.

⁴⁴ *Conf.* VII,9,14; *De civ.* X,28–29.

⁴⁵ *De vera rel.* 5,8 (CCL 32, 193,3–6): ... *qui eadem sacra suscipiebant cum populis et de suorum deorum natura ac summo bono diuersas contrariasque sententias in scholis suis eadem teste multitudine personabant.*

Augustinovi přitom nejde jen o to, že se filosofové ve svých názorech neshodnou, ale že i ti, kteří jako platonikové dospěli k představám adekvátním, nejsou ochotni z nich vyvodit náboženské důsledky: „... tito filosofové něco jiného zastávali spolu s ostatními lidmi jako své náboženství a něco jiného týmž lidem jako svým posluchačům vykládali v soukromí.“⁴⁶ To je v Augustinových očích vážný prohřešek proti jednotě, k níž sama tato filosofie člověka vede. Odpor k modloslužbě antických kultů přitom podle jeho přesvědčení vyjádřil již Sokrates, když přísahal „při psu“ či „kameni“, aby ukázal náboženskou neúčinnost lidských výtvorů, zároveň však ani on nebyl v tomto postoji důsledný.⁴⁷

Tato Augustinova výtku týkající se nesouladu mezi filosofií a náboženskou praxí filosofů však jistě neplatí všeobecně. Kupříkladu vůči Plotinovi se jeví neopodstatněná, nakolik můžeme důvěřovat jeho životopisu z Porfyriova pera. Podle svědectví svého žáka byl totiž Plotin přesvědčen, že bohové uctívání v posvátných ritech „mají přijít ke mně, ne já k nim“,⁴⁸ a proto chtěl tohoto přiblížení dosáhnout „prací na vlastní soše“ svého nitra,⁴⁹ nikoli účasti na společném kultu.

⁴⁶ *De vera rel.* 1,1 (CCL 32, 187,15–17): ... *aliud eos in religione suscepisse cum populo et aliud eodem ipso populo audiente defendisse priuatim*. Rozpor mezi náboženstvím a filosofií u antických filosofů analyzuje Th. Kobusch, *Das Christentum als die Religion der Wahrheit. Überlegungen zu Augustins Begriff des Kultus*, in: *REAug* 29, 1983, 97–128, zde 98–103.

⁴⁷ *De vera rel.* 2,2. Srv. podobně Tertullian, *Ad nat.* I,10,42 (CCL 1, 28,25), který zmiňuje Sokratovu přísahu „při dubu, psu, kozlu“ (*quercum et canem et hircum*); podobně *Apol.* 14,7 (CCL 1, 113,29); Lactantius, *Inst.* III,20,15 (CSEL 19, 247,11) „při psu a huse“ (*per canem et anserem*). K této argumentaci starokřesťanských autorů srv. I. Opelt, *Das Bild des Sokrates in der christlichen lateinischen Literatur*, in: H.-D. Blume – F. Mann (vyd.), *Platonismus und Christentum (FS H. Dörrie)*, Münster 1983, 192–207, zde 194; 203. Sokratova přísaha „při psu“ je velmi častá, srv. kupř. Platon, *Apol.* 22a1; *Gorg.* 461a7–462b1; 466c3; 482b5; *Phaedr.* 228b4; *Resp.* 399e5; 567d12; 592a7. Ve *Faidru* 236d10–e1 Faidros přísahá při platanu, který stojí na místě rozhovoru. Srv. k tomu R. Hirzel, *Der Eid*, Leipzig 1902, 14, pozn. 1; 25; 96, pozn. 2; 100. Také podle Tertulliana (*Ad nat.* II,2,12) Sokrates popíral pohanská božstva, zároveň však nechal posmrtně obětovat Asklépiovi kohouta (srv. *Phd.* 118a7n.). Viz k tomu I. Opelt, *Das Bild des Sokrates*, 194.

⁴⁸ Porfyrios, *Vita Plot.* 10,33–36.

⁴⁹ Plotin, *Enn.* I,6(1),9,8–15.

Důležitost jednoty jako klíčového prvku pravého náboženství jak ve smyslu víry v jediného Boha, tak ve smyslu sjednocení života na tomto základě lze podle Augustinova dalšího výkladu nalézt již důvěrou vůči autoritě. Dokonce ctitelé více bohů totiž uznávají nadvládu jednoho z nich, a mnohost lze vždy převést na jednotu, která je jejím základem a počátkem, stejně jako je jednička začátkem číselné řady:

„Není pochyb, že je mnohem spíše na místě následovat ty, kdo nás volají k jednomu Bohu, zejména proto, že i ctitelé více bohů se shodnou na tom, že pán a vládce jich všech je jen jeden. A číslo se jistě odvozuje od jedničky. Je tedy na prvním místě třeba následovat ty, kdo tvrdí, že jeden svrchovaný Bůh je jediný pravý Bůh a jedině on je hoden úcty. ... V samotné přirozenosti věcí má totiž větší autoritu jedno, které všechno sjednocuje, a ani v lidském rodě nemá množství žádnou moc, pokud se nesjednotí, tj. nesmýšlí jednotně. Podobně i v otázkách náboženství mají mít větší autoritu, hodnou větší důvěry, ti, kdo volají k jednomu.“⁵⁰

Víra v autoritu, a to i v případě jednoty, je však jen východiskem k vlastnímu náhledu, o který jde Augustinovi především, protože v něm nakonec vidí skutečné štěstí racionální duše.⁵¹ Pokouší se tedy i k němu svého čtenáře dovést, a sice platonským výstupem od viditelného k neviditelnému.⁵² Prvním krokem je přitom všimnout si krásy a uspořádání viditelných a časových věcí, a posléze si uvědomit, jaká schopnost je dokáže vnímat.⁵³ Není to pouze

⁵⁰ *De vera rel.* 25,46 (CCL 32, 216,12–22): *Quis dubitet eos potissimum sequendos, qui ad unum uocant, praesertim cum illi multorum cultores de hoc uno domino cunctorum et rectore consentiant? Et certe ab uno incipit numerus. Prius ergo isti sequendi sunt, qui unum deum summum solum uerum deum et solum colendum esse dicunt. ... Sicut enim in ipsa rerum natura maior est auctoritas unius ad unum omnia redigentis nec in genere humano multitudinis ulla potentia est nisi consentientis, id est unum sentientis, ita in religione, qui ad unum uocant, eorum maior et fide dignior esse debet auctoritas.*

⁵¹ *De vera rel.* 3,3–4,7; 25,47.

⁵² *Srv. Conf.* VII,20,26.

⁵³ *De vera rel.* 29,52.

smyslové vnímání, které je prostřednictvím čidel zachycuje, ale zároveň přemýšlení (*rationari*) a posuzování či usuzování (*iudicare*), jehož předmětem nejsou jen smyslově vnímané věci, ale také samotné smysly.⁵⁴ Kupříkladu můžeme přemýšlet a vysvětlit, proč se veslo ponořené do vody lidskému zraku jeví nalomené.⁵⁵

Sama racionální duše schopná takového úsudku je ovšem proměnná a omylná, proto je třeba prozkoumat samo umění, díky němuž takový úsudek provádí.⁵⁶ Augustin vychází ze zkušenosti estetického soudu, který si žádá symetrické uspořádání:

„Je však třeba se ptát, proč nás uráží, jestliže ze dvou oken umístěných nikoli nad sebou, ale vedle sebe, je jedno větší či menší, ačkoli by mohla být stejná; kdežto jsou-li nad sebou, i kdyby se snad lišila o polovinu, tato nerovnost nás tolik neuráží. A proč se u dvou oken tak nestaráme, o kolik je jedno větší či menší než druhé, kdežto jsou-li tři, sám náš vkus (*sensus*) se zdá požadovat, aby buď nebyla nestejná, anebo aby prostřední bylo mezi největším a nejmenším, větší než nejmenší právě o tolik, o kolik je menší než největší.“⁵⁷

Klíčové se mu přitom zdá, že náš vkus je vychovatelný, protože vždy porovnáváme podle toho, co jsme již viděli: „Co nám samo o sobě tolik nevadilo, rázně odmítneme ve srovnání s něčím

⁵⁴ *De vera rel.* 29,53.

⁵⁵ *De vera rel.* 29,53; 34,62. K tomuto klasickému příkladu smyslového klamu srv. kupř. Sextus Empiricus, *Pyrrh. hyp.* I,119; *Adv. math.* VII,244; VII,414; Lucretius, *De rer. nat.* IV,438–442; Cicero, *Acad. pr.* II,25,79. Augustin sám ho uvádí také v *C. Acad.* III,11,26.

⁵⁶ *De vera rel.* 30,54. K tomuto Augustinovu výkladu srv. L. Karfíková, *Pravda jako vztah podle Augustinova spisu „De vera religione“*, in: táž, *Čas a řeč*, 50–67.

⁵⁷ *De vera rel.* 30,54 (CCL 32, 222,13–22): *Sed certe quaerendum est, cur nos offendat, si duabus fenestris non super inuicem, sed iuxta inuicem locatis, una earum maior minorue sit, cum aequales esse potuerint, si uero super inuicem fuerint ambaeque de medio quamuis impares, non ita offendat illa inaequalitas; et cur non multum curemus, quanto sit una earum aut maior aut minor, quia duae sunt? In tribus autem sensus ipse uidetur expetere, ut aut impares non sint aut inter maximam et minimam ita sit media, ut tanto praecedat minorem, quanto a maiore praeceditur.*

lepším.⁵⁸ Potud by se mohlo zdát, že jde o vycvičený vkus, který si osvojujeme zkušenostmi a jejich porovnáváním. Úkolem racionální duše však není jen uvědomit si toto estetické zalíbení, ale také je analyzovat. Teprve tak můžeme dospět k porozumění obecné zásadě, že se nám vždy líbí harmonie (*convenientia*), která si „žádá rovnost (*aequalitas*) a jednotu (*unitas*), ať už v podobnosti stejných částí, nebo ve stupňování nestejných“.⁵⁹

S čím však porovnáváme rovnost, kterou vidíme očima? Jak ví každý platonik, žádná smyslově vnímatelná rovnost není dokonalá, a pro její posouzení přesto máme dokonalé měřítko, které na tuto nedokonalost upozorňuje. Toto měřítko samo tedy smyslově vnímatelné není, ale vidíme je myslí (*mens*),⁶⁰ jakkoli naši mysl překračuje. Je totiž totožné pro věci všech velikostí, míst a časů, zatímco naše mysl sama je omylná a proměnná.⁶¹ Toto měřítko obsahuje jakousi nutnost, nelze říci, že by mohlo být také jiné.⁶²

Tímto výstupem k ideji rovnosti jako „zákonu nad naší myslí“, nazývanému také „pravda“,⁶³ však Augustinův výklad nekončí, nýbrž pokračuje dále úvahou nad touto rovností samou. Čemu je totiž tato rovnost jako dokonalá podoba vlastně rovna?

Máme-li zůstat u estetické zkušenosti jako východiska, můžeme se ptát, proč se nám rovnost částí vlastně líbí a proč k ní „přilneme tak silnou láskou, pokud ji dokážeme náležitě vychutnat“.⁶⁴ Podle Augustinovy odpovědi nás k rovnosti, resp. pravdě jako adekvaci

⁵⁸ *De vera rel.* 30,54 (CCL 32, 222,24n.): ... *quod solum inspectum minus displicuerit in melioris comparatione respuatur.*

⁵⁹ *De vera rel.* 30,55 (CCL 32, 223,31–33): ... *ipsa uero conuenientia aequalitatem unitatemque appetat uel similitudine parium partium uel gradatione disparium.*

⁶⁰ *De vera rel.* 30,55.

⁶¹ *De vera rel.* 30,56.

⁶² *De vera rel.* 31,57.

⁶³ *De vera rel.* 30,56 (CCL 32, 224,76n.): ... *supra mentem nostram esse legem, quae ueritas dicitur.*

⁶⁴ *De vera rel.* 31,58 (CCL 32, 225,18n.): ... *cur ea quando melius sapimus uehementissime diligamus.* Na význam krásy jako prostředkující instance mezi náboženstvím (*fides*) a filosofií (*philosophia*) v našem pojednání upozorňuje J. Lössl, *Religio, Philosophia und Pulchritudo: Ihr Zusammenhang nach Augustinus*, „*De vera religione*“, in: *VCh* 47, 1993, 363–373, zde 367–369.

poutá tíhnutí k jednotě, které je v nich obsaženo: „Cokoli tíhne k jednotě, má v ní pravidlo, formu či vzor, nebo jak jinak to vyjádřit, neboť jediné ona naplňuje podobnost s tím, od něhož přijala bytí.“⁶⁵ Počátkem, jemuž je rovnost rovna či pravda adekvátní, je tak podle Augustinova přesvědčení jednota (*unitas*), kterou všechny věci různou měrou napodobují, avšak žádná – s výjimkou dokonalé rovnosti čili pravdy – ji nepostihuje zcela.⁶⁶ Tato vždy jen částečná, ale přece jen podoba jednotě je podle Augustinova výkladu zároveň zdrojem klamu, do něhož může duše upadnout, když pouhou stopu či podobu jednoty zamění za pravdu, která ji skutečně postihuje.⁶⁷ Pravda je naopak nejen dokonalým vyjádřením této jednoty, ale zároveň jakýmsi médiem, které ji dává vidět, světlem, v němž se ukazuje to, co je.⁶⁸

Toto světlo však není vnější, nýbrž působí uvnitř duše, proto ani pravou harmonii nelze hledat ve vnějších věcech. Jejich krása je pro duši spíše pobídkou, aby se obrátila sama k sobě a zároveň pochopila, že ji tato harmonie ještě přesahuje:

„Uvědom si tedy, co je svrchovaná harmonie. Nechoď ven, vrať se sám k sobě, pravda přebývá ve vnitřním člověku. A když zjistíš, že tvá přirozenost je proměnná, překroč i sám sebe. Přitom však pamatuj, že překračuješ uvažující duši. Směřuj tedy tam, odkud se zažehá samo světlo rozumu. Kam totiž dospěje, kdo uvažuje správně, než k pravdě? Pravda nepřichází sama k sobě uvažováním, ale to, co hledá každý, kdo uvažuje, je ona sama. Proto tam nalezni harmonii, nad níž vyšší nemůže být, a sám s ní souzni.“⁶⁹

⁶⁵ *De vera rel.* 31,58 (CCL 32, 225,24–26): *Omnia enim, quae appetunt unitatem, hanc habent regulam uel formam uel exemplum uel si quo alio uerbo dici se sinint, quoniam sola eius similitudinem, a quo esse accepit, impleuit.*

⁶⁶ *De vera rel.* 32,60; 36,66.

⁶⁷ *De vera rel.* 33,61.

⁶⁸ *De vera rel.* 34,64; 36,66. K pravdě jako totožnosti vidění a viděného srv. také Plotin, *Enn.* V,3(49),5,21–23. Osvícení vnitřní pravdou je jedna z podob Augustinovy myšlenky anamnese, srv. L. Karfíková, *Anamnesis. Augustin mezi Platonem a Plotinem*, Praha 2015.

⁶⁹ *De vera rel.* 39,72 (CCL 32, 234,11–20): *Recognosce igitur, quae sit summa conuenientia. Noli foras ire, in teipsum redi. In interiore homine habitat ueritas.*

Vážení čtenáři, právě jste dočetli ukázkou z knihy O pravém náboženství.
Pokud se Vám ukázka líbila, na našem webu si můžete zakoupit celou knihu.